

KASVATUS ÖKOKRIISI AJASTUL

BIBLIOTHECA CONTROVERSIARUM

SARJA KOLLEGIUM

Maarja Kangro (kirjanik ja tõlkija)

Hasso Krull (kirjanik ja tõlkija)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Marek Tamm (Tallinna Ülikool)

Aro Velvet (Lõuna-California Ülikool)

Tallinna Ülikool

Veli-Matti Värri

KASVATUS ÖKOKRIISI AJASTUL

Soome keelest tõlkinud
Maria-Magdalena Jürvetson

Tallinna Ülikooli Kirjastus
Tallinn 2021

Bibliotheca CONTROVERSIARUM

Bibliotheca Controversiarum
Veli-Matti Värri
Kasvatus ökokriisi ajastul

Tõlgitud väljaandest:
Veli-Matti Värri
Kasvatus ökokriisin aikakaudella
Tampere: Vastapaino 2018

Toimetanud ja korrektuuri lugenud Katrin Hallas
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

© Vastapaino, Veli-Matti Värri 2018, 2021
Autoriõigus (tõlge): Maria-Magdalena Jürvetson, 2021
Autoriõigus (eessõna): Mihkel Kangur, 2021
Autoriõigus (järelsõna): Tiiu Kuurme, 2021
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2021

ISSN 1736-9398
ISBN 978-9985-58-904-5

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SISUKORD

Eessõna. Ökoloogiliste kasvatustarkuste ökokatastroofilised põhjused (<i>Mihkel Kangur</i>)	7
--	---

KASVATUS ÖKOKRIISI AJASTUL

Eestikeelse väljaande saatesõna	19
Teise väljaande saatesõna	23

1. Maailm tuleb päästa Virmajõgi on surnud – kas sureb ka meie planeet? . . .	29
Kasvatuse põimumine meie ajastu tähendus- horisondiga – kuidas muuta valitsevat eluviisi?	34
Maailma päästmiseks tuleb kasvatuse põhimõtted ümber mõelda	40
2. Kasvatus kui inimsuse looja ja võimu vahend Kasvatus kui osa kultuurilisest tähendus- horisondist	49
Kasvatus kui eriline eluilm ja ühiskondlik kogemus	53
Kasvatus ideoloogiliste hegemooniate haardes	59
Neoliberaalne hariduspoliitika kui tootemaailma ideoloogia	70
3. Põimumise ontoloogia kui ökoloogilise hariduse horisont Ihu kahetisus kui loodussuhte võti	78

Subjekti põimitus loodusega	84
Iha ontoloogiline prioriteet	87
4. Miks oleme koopas?	
Inimene kui lõhestunud ihaolend	91
Naudingu reguleerimine kui iha allikas	97
Iha muundamine tootlikkuseks	102
Sotsialisatsioon kui ideoloogiline kõnetus	106
Elukestev õpe kui iha lõputu ring	113
5. Kuidas koopast välja pääseda?	
Argielu unustatud süvatasand	118
Progressi petlik lummus	125
Hüperobjektid ja tänapäeva valitsemise illusioon ...	129
6. Ökoloogilise kasvatustarkuse lähtekohti	
Kasvatus- ja sotsialisatsioonikollektiivid	
vajavad ökokriisi ajastul uuendamist	138
Kasvatuse erilisust tuleb kaitsta	148
Vastutusvõime kasv kui eetilise loodussuhte	
eeldus	157
Miks on ülikoolid osa ökokriisist?	161
Pedagoogilised kollektiivid ökoloogilise tarkuse	
kollektiivideks	170
Ei tohi hüljata seda, mis on inimeses parim	175
Märkused	183
Kirjandus	221
Järelsõna. Kasvatus kui väemõiste (<i>Tiiu Kuurme</i>)	247

EESSÕNA

ÖKOLOOGILISTE KASVATUSTARKUSTE ÖKOKATASTROOFILISED PÕHJUSED

Mihkel Kangur

Loodusteaduste poolelt maailma vaadates on asi üsna lihtne ja ühene. Maa on umbes 4,6 miljardit aastat vana. Elu on Maal olnud vähemalt 3,7 miljardit aastat, sellest 2,5 miljardit aastat ainurakses vormis. Hulkraksus ja sellest tulenevad mitmekesised eluvormid nii meres kui maismaal on eksisteerinud mõned sajad miljonid aastad. Inimliigi eellastest võime rääkida ehk paari miljoni aasta kontekstis, anatoomiliselt tänapäeva inimese sarnane olevus kujunes välja viimase 130 000 aasta jooksul. Inimliigi eksisteerimise aja jooksul on valdavalt valitsenud Maal jääaeg. Pärast viimase jääaja lõppu 11 600 aastat tagasi on inimese populatsioon teinud läbi plahvatusliku kasvu, võtnud kasutusele tehnoloogiad, mida pole iial kasutanud ükski teine liik. Kui enamasti dikteerib ühe liigi arvukust tema elukeskkonna mahutavus, siis inimene on neid piire tehnoloogia abil oluliselt laiendanud. Seetõttu suudame toime tulla tsirkumpolaarselt ja ka avakosmoses. Just viimasel aastajal on inimkonna arvukuse kasv olnud eriti kiire, seda tänu fossiilsete kütuste kasutuselevõtule ja neile tuginevale teaduslik-tehnoloogilisele revolutsioonile. Tänu sellele on meil viimase saja aasta jooksul rahvastik kasvanud umbes

4 korda, eluiga 2 korda, tööstustoodang 40 korda. Meid mitte lihtsalt pole palju rohkem, vaid igaüks meist tarbib tunduvalt rohkem kui meie vanavanemad möödunud sajandi alguses. Loodusressurssidel põhineva heaolumude li osaks on meditsiini areng, üha kasvav võimekus toime tulla mitmesuguste haigustega, lisaks suurem globaalne seotus kaubanduse kaudu, mis toob meile kätte viljad ja saadused, millest sajandi eest polnud siin ilmselt kuulnudki. Selle kõige taga on ligipääs energiaallikatele, mille kasutamisel pole meil looduslikke konkurente. Fossiilsete kütuste kasutuselevõtt ja sellele järgnenud tuumaenergia kasutamine on meid sisuliselt lahti ühendanud looduslikest toimetehhanismidest, meie toidulaud ei sõltu enam sellisel määral keskkonnast kui aastasadu tagasi ning me võime kõõgilvilju kasvatada ka Arktikas. See on taganud meie kultuurilise arengu, hariduse ja teaduse võidukäigu, ühiskonna keerukamaks muutumise. See on teinud meid massiivseks, rohkearvuliseks ja mugavaks.

Kuid sellel on väga rängad kõrvalnähud. Viimase 9000 aasta jooksul on toimunud üha kiirenevas tempos liikide massiline väljasuremine. Liikide teke ja kadumine on loomulik looduse osa ja ka Maa ajaloo st on teada korduva id juhtumeid, kus liigid on massiliselt välja surnud. Varasemad väljasuremise epohhid on toimunud mingisuguste astrofüüsikaliste tegurite tagajärjel, kõige tuntum neist on ehk hiidroomajate ajastu lõpp umbes 65 miljonit aastat tagasi. Maale langenud kosmilise objekti plahvatuse tagajärjel toimunud keskkonnamuutused tõrjusid pildilt

roomajad ja võimaluse said imetajad. Geoloogilises ajaskaalas toimus see kõik ülimalt kiiresti, 20 000–100 000 aasta jooksul. Inimese poolt käivitatud massiline liikide väljasuremine on toimunud aga mõne tuhande aasta jooksul, kuid eriti kiiresti paari viimase sajandi vältel. Praeguseks oleme me jõudnud olukorda, kus Maal on imetajatest biomassi alusel kõige rohkem, 60% kariloomi, 36% inimesi ja vaid 4% on alles jäänud metsikuid imetajaid. See on Maa ajaloo kõige kiirem liikide väljasuremise epohh. Lisaks oleme muutnud tähtsate elementide, nagu lämmastiku ja fosfori, meie põllumuldade oluliste toitainete ringeid. Fossiilsete kütuste kasutamise ajajärgul rajatud keemiatööstusest saadavate mineraalväetiste ja valeda põlluharimisviiside tagajärjel oleme hävitanud ligi poole põllumajanduseks sobivatest muldadest. Fossiilsete kütuste kasutamise ja looduslike ökosüsteemide hävitamise tulemusena on atmosfääris kasvuhoonegaase 50% rohkem kui tööstusrevolutsiooni eel. Sarnane oli CO₂ sisaldus atmosfääris Pliotseenis, 2,5–5,2 miljoni aasta eest. Inimest siis ei eksisteerinud ja me ei tea, kas muutust läbi tegeva keskkonna uus tasakaaluseisund pakub võimalust ka inimesele. Kas inimkond on võimeline üle elama neid murrangulisi aegu? Kas meie agressiivsus ja valmidus liigikaaslasi (ka massiliselt) tappa annab meile ellujäämise võimaluse?

Need teadmised pole kättesaadavad ainult loodusteadlastele, vaid kogu inimkonnale. Esimene avalikkusele suunatud hoiatav artikkel fossiilsete kütuste kasutamise tagajärjel saabuvaatest kliimamuutustest ilmus juba 1916.

aastal. 1992. aastal leppisid kõik riigid omavahel kokku, et üheskoos asutakse võitlema kliimamuutuste vastu. Sellest ajast saadik on inimkond ära põletanud rohkem fossiilseid kütuseid kui kogu varasema inimkonna ajaloo vältel. 1970. aastatest on jälgitud omavahel korreleeruvalt bioloogilise ja kultuurilise mitmekesisuse kadumist Maal, neid mõlemaid hävitavad samad protsessid.

Me oleme väga pikalt teadnud, kuid pole eespool öeldule tähelepanu pööranud ega vastavalt käitumist muutnud. Ilmselt üks selle põhjusi on varasemad kogemused. Inimkond on korduvalt olnud silmitsi suurte katsumustega ja on nendega tehnoloogia muutuse abil toime tulnud. Oleme kasutusele võtnud tule, ratta, teised loomad, fossiilsed kütused, tuumaenergia. Püsib usk, et ka sellest kriisist saame välja tulla, kui vaid leiame sobiva tehnoloogia. Selle kinnituseks on kas või otsustajate ja tehnoloogiate arendajate seisukoht, et meil on vaja lahendada energiakriis, usk, et kui me saame enda kasutusse veel suurema energiaressursi, siis oleme oma probleemi lahendanud. Kuid tegu pole energiakriisiga.

1987. aastal esitleti ÜROs Brundtlandi raportina tuntud aruannet „Meie ühine tulevik“, kus tutvustati ka mõistet „säästev areng“. Selle mõiste esialgne definitsioon tõukus mõttest, et inimkonna arengut ähvardab taastumatute loodusressursside nappus. Samale viitab ka Veli-Matti Värri käesolevas raamatus. Siiski pole inimkonna ajaloo jooksul ükski taastumatu loodusressurss otsa saanud, olukorraga toimetuleku on alati taganud just nimelt tehnoloogia muutus.

Esialgsed säästva arengu mudelid käsitlesid sotsiaalset, majanduslikku ja ökoloogilist arengut võrdsetena. Käesolevaks ajaks me teame, et nad pole omavahel võrdsed ja meid ei ähvarda mitte taastumatute loodusressursside nappus, vaid seni taastuvateks looduse hüvedeks peetud bioloogilise mitmekesisuse ja mullastiku häving, kliimamuutused ja joogivee puudus, neist kõigist tulenev ebavõrdsus ja sellel rajanev vägivald. Need ei ole probleemid, mida saaksime lahendada lihtsalt tehnoloogiat muutes. Tehnoloogia on rumal, ta teeb vaid seda, mida inimene käsib tal teha. Probleem ei ole tehnoloogias, vaid selles, kuidas me seda kasutame.

Kõik siiani selles kokkuvõttes kirjeldatu on olnud läbi sajandite loodusteaduste ülesanne: uurida keskkonnas eksisteerivaid fenomene, et neid mõista, inimkonna käsutusse anda. 21. sajandil on lisandunud loodusteadlastele ka ülesanne leida lahendus meie endi korraldatud keskkonnaprobleemidele. Seni oleme saanud keskkonda korraldades oma tahtmisi rahuldada. Kuid see pole enam loodusteaduslik probleem, vaid inimkonna sügavate alusprintsiipide probleem ja selle lahendamine ei ole pelgalt loodusteaduslik ülesanne.

Me teame, et meie tegutsemine on meid juba praegu seks viinud keskkonnakollapsini. Osa autorite arvates me juba olemegi kollapsis, teiste arvates oleme sinna kohe jõudmas. Me teame, aga ei käitu selle teadmise kohaselt. Kui me teame, et meie valitud kiirus pole autoga kurvi sõitmiseks sobiv, siis me teeme kõik selleks, et auto kiirust

vähendada ja vältida kurvist välja sõitmist. Miks me siis ei tee sama kogu ühiskonda puudutava keskkonnakäitumise puhul?

Põhjuseid selleks on ilmselt mitu. Üks neist on süsteemsete teadmiste puudus.

Enamik keskkonnamuutusi toimub protsessidena, mida meie meeled ei taju. Ühe sigareti suitsetamine ei too ju veel kopsuvähki ja mitte keegi ei oska täpselt öelda, kas haigestutakse ja mitmenda suitsetamisaasta järel. Meeltega mittetajutavate protsesside, komplekssete süsteemide mõistmise defitsiit algab haridusest. Sageli on selliste süsteemide õpetamine taandunud süsteemi osade nimetuste pähe õppimisele ja nende taasesitamisele vormis, millel pole mitte mingisugust tähendust ökoloogilises mõttes. Seega pole mõtet eeldada, et need peaks olema tähenduslikud ka õppija jaoks. Meie haridussüsteemis on meid sisaldava sotsiaal-ökoloogilise keskkonna tundmaõppimine jaotunud nii mitme eri distsipliini vahel, et sellest uuesti terviku moodustamine on väga keeruline ülesanne. Kuid õpilastele ei anta ühtegi tööriista ega ka võimalust iseseisvalt jõuda kogemiseni, kus need eri distsipliinide õpetused moodustaks terviku. Selleks pole aega ja selleks räägivad eri distsipliinid liiga erinevat keelt. Kõik sotsiaal-ökoloogilised protsessid on oma olemuselt aga nii keerukad, et nende lahutamine vaid kitsastesse erialadistsipliinidesse viib paratamatult lihtsustusteni ja naiivsete, isegi ohtlike ettekujutusteni.

Kuid küsimus pole ainult meid sisaldavate ja ümbritsevate komplekssete süsteemide mõistmises, vaid ka

moraalis. Lääne ühiskonnas on sajandeid kultiveeritud antropotsentrilist maailmavaadet ja seetõttu on see sügavalt kinnistunud. Juba Vana-Kreeka filosoofiates on väärtuslikuks peetud vaid haritud inimest ehk siis sarnast ideoloogilist vaadet kandvaid kodanikke. See on osutunud majanduslikult väga kasulikuks maailmavaateks, kuna on andnud teiste kultuuri- ja liigitunnustega olevuste hävitamisele vajadusel õigustuse. Meile „määratud“ ülesanne valitseda kõige loodu üle annab privileegi vaid omasugustele ja ideoloogiliselt õigetele. Erinevate hävitamist enese kasu eesmärgil saab seetõttu vajaduse korral toetada kehivate moraalinormidega. See on võimaldanud kasutada vägivalda ja orjastamist oma liigikaaslaste suhtes, aga kõhklemata hävitada ka kõiki teisi elus- ja eluta olendeid.

Seetõttu ei päästa meid sellest kriisist uus tehnoloogia. Sellele lootma jäämine on tegelikult ise moraalitus. Kuna meil pole praegu tehnoloogiaid, mis aitaks toime tulla kuhjuvate keskkonnaprobleemidega, on tehnoloogilisele progressile lootma jäämine vastutuse lükkamine järgnevate põlvkondade kaela. Samas oleme neilt ära võtnud keskkonna, milles nad saaks elada vähemalt sama hästi, kui meie oleme saanud elada, ja mis toetaks neid varasemate põlvkondade vigade heastamisel. Ebakohase hariduse tõttu võtame neilt ära ka võimaluse halvemaks muutuva keskkonnaga toime tulla.

Raamatu autor kritiseerib väga õigesti printsiipi, mille kohaselt mõõdetakse meil kõike majandusliku kasu lähtepunktist. Vaid lääne ühiskonna aluseks oleva

antropotsentrilise maailmavaate ja selle ajalis-ruumiliste mõõdete lühidusest tingituna saab põhjendatud ja tervitavat olla keskkonnakollapsi majanduslik kasulikkus.

Värri kirjeldab raamatu viimases peatükis oma ökoloogilise kasvatustarkuse lähtekohti. Need resoneeruvad väga hästi Stockholmi Säilenõtkuse Keskuse (Stockholm Resilience Centre) poolt kirjeldatud säästva arengu eesmärkide hierarhilise suhestumise mudeliga. Kui algne, Brundtlandi komisjoni esitletud jätkusuutliku arengu mudel käsitles ökoloogilist, sotsiaalset ja majanduslikku arengut võrdsena, siis praeguseks me teame, et nad ei ole seda. Ilma ökoloogiliste suheteta poleks mingeid majandussuhteid, seetõttu on ainuvõimalik jätkusuutlikkuse printsiip see, mille kohaselt kõik majandusotsused peavad lähtuma ökoloogilistest printsiipidest. Samuti peavad majanduslikud suhted alluma sotsiaalsetele suhetele, jääma normide ja moraali piiridesse. Väga suur osa meie tarbitavast põhineb vägivaldsel ning ebaausal inimtööjõu ja loodusressursside ärakasutamisel. Me saame võlgu, üle võimaluste, Maa keskkonna piire ületavat elu elada mõnda aega, kuid ühel hetkel on kasvu piirid käes ja algab võlgade tagasimaksmise aeg. Võlad me jätame järgmistele põlvedele, kellele me ei anna kaasa oskusi nende tasumisega toime tulla.

Selle süsteemi taastootmine on kirjutatud sisse meie haridussüsteemi. Gümnaasiumi riiklik õppekava väärtustab ennekõike isikliku õnneliku elu ja ühiskonna koostöömimise aluseks olevaid hoiakuid, mis aitavad kaasa ühiskonna inimvara ning riigi majanduse arengule. Inimene

on selles süsteemis teatud tüüpi varaklass, elus inventar, kelle õnnelikkus on vajalik vaid niivõrd, kui see aitab kaasa majanduse arengule.

Nii on meie praegune haridussüsteem orienteeritud majanduslike olendite kasvatamisele, kes osaleks eksistees rivates majandusmodelites ja neid taastoodaks. Mõningal määral valmistame inimesi ette sotsiaalseteks olenditeks, et nad oskaks edukalt tegutseda töökollektiivis. Vähemal määral, kuid siiski käsitleb haridussüsteem inimest ka bioloogilise olendina, et ta ei kahjustaks liialt tema kätte usaldatud, tootmiseks vajalikku inimvara. Praktiliselt üldse ei õpeta me inimest olema ökoloogiline olend, olema teiste elusate ja elutute olenditega võrdväärses suhtes.

Tuleb siiski silmas pidada, et antropotsentriline maailmavaade on laialt levinud lääne kultuuriruumis – Euroopas ja eurooplaste poolt anastatud territooriumidel – ja on laienenud praeguseks sisuliselt üle kogu maailma. Ometi võime näha nii Põhja-Ameerika kui Austraalia ja Uus-Meremaa haridussüsteemides trende, mis vastanduvad lääne ehk euroopalikule haridusmodelile kui jätkusuutmatust taasloovale ning üha enam otsitakse vastuseid ning juhiseid põlisrahvaste maailmakäsitusest. Mõningatel juhtudel on sellised rahvad suutnud eksisteerida kümneid tuhandeid aastaid, ilma et oleksid oma keskkonda nii katki teinud, nagu see on teaduslik-tehnoloogilise revolutsiooni toel juhtunud lääne kultuuriruumis.

Tuleb nõustuda autoriga, et just ülikoolidel on edasises suur roll. Aastasade jooksul akumulunud teadmised

keskkonna ja selle muutuste kohta asuvad kõige kontsentreeritumal ja ehedamal kujul just ülikoolides. Kas siin suudetakse trendile vastu astuda ja luua teadmisi, kuidas toime tulla ennast hävitava majandussüsteemiga? Nagu Värri käesolevas raamatus väga selgelt kirjeldab, on paraku ka ülikoolid administratiivsete meetoditega kammitsetud eksisteeriva majandusmudeli külge. Kas ka edaspidi on üliõpilaste jaoks kõige olulisem kabinet karjäärinõustamise oma, kus õpetatakse CVd koostama, ja kas ka edaspidi hindavad õppejõud oma töö edukust, lähtudes vilistlaste palganumbrist? Käesoleva teose viimane peatükk kirjeldabki ühte võimalikku mudelit, kuidas pedagoogilise tarkuse kollektiivid peaks muutuma ökoloogilise tarkuse kollektiivideks, mis sarnaneb põlisrahvaste ökoloogilise kohatunnetusliku maailmakäsitusega. Oskus visioneerida ja ette kujutada jätkusuutlikku maailma ning mõista, et see tee, mis on toonud meid siia, edasi meid ei vii, loob aluse uue jätkusuutlikuma tuleviku kujundamisele.

KASVATUS ÖKOKRIISI AJASTUL

EESTIKEELSE VÄLJAANDE SAATESÕNA

Aastaid tagasi oma 2018. aasta sügisel soome keeles ilmunud raamatu „Kasvatus ökokriisi ajastul“ tarvis uurimistööd alustades ei osanud ma arvata, et selle esimene trükk ilmub samal nädalal, kui valitsustevaheline kliimamuutuste nõukogu (IPCC) avaldab oma alarmeeriva raporti kliima olukorrast. Seda raamatut kirjutama ajendas mind sügav mure maailma seisundi pärast. See mure oli peaaegu sama rusuv kui noorusaastail, aga nüüd oli mul selgem teadmine, et aega enam ülearu ei ole. Juba ammu enne kliimaraporti avalikustamist oli piisavalt andmeid selle kohta, et meie suhe loodusega on ökoloogiliselt jätkusuutmatu, kuid mingit otsustavat pööret mõistlikuma eluviisi poole silmapiiril ei olnud. Seepärast vaevas mind sama küsimus mis kadunud soome filosoofi ja ökomõtletaja, akadeemik Georg Henrik von Wrighti: kas tõesti õpib inimene ainult katastroofidest?

Rahvusvahelise kliimanõukogu raportil oli inimeste ja ühiskondade ökoloogilise teadlikkuse äratajana suur tähtsus: kollektiivsel ja globaalsel tasemel oleme nüüd maakera ökoloogilisest kriisiolukorrast teadlikumad kui kunagi varem ja teadvustame, et ökoloogiliselt kestlik loodussuhe nõuab radikaalseid muutusi eluviisis. Aga selle asemel et see arusaamine paneks meid kriitiliselt vaatlema oma keskkonda suhtumise aluseid, kujutletakse

enamikus tulevikuvisionides muutuse kuulutajana tehnoloogilist arengut, mis eeldatavalt hoiab ka tulevikus käigus majanduskasvul põhinevat maailmakorda. Kuid just see enesestmõistetavana omaks võetud tehnoloogiausk, mis iseloomustab globaalses majandussüsteemis valitsevat maailmapilti laiemaltki, on ökokriisi jõudnud eluviisi põhiprobleem. Tehnoloogilises maailmapildis on loodus ennekoike ekspluateeritavate ressursside ladu ja omandiobjekt.

Loodetakse, et andekad loodusteadlased ja insenerid leiutavad puhtama energia ja parema, süsiniku jalajälge vähendava tehnoloogia, samal ajal peaksime aga õppima lahti ütlema ka inimest ja loodust vahendiks muutvast tehnoloogilisest maailmapildist. Hävitav loodussuhe jätkub, kui rahuldume üksnes jälgede silumise ja tagajärgede parandamisega, kuid meie põhihoiakud ja -uskumused jäävad endiseks. Ökoloogilise kriisini viinud eluviisi peaprobleem ongi etteantuna omaks võetud maailmavaatelised ja ideoloogilised hoiakud, mida valitseva hariduspoliitilise ideoloogia nimel kindlustatakse kasvatuses ja haridusega, nii et sellest saab meie igapäevaelu enesestmõistetavus. Täpsustan seda mõttekäiku katkendiga oma raamatust: „Me võime lõputult rääkida säästvast arengust, taaskasutada ja töötada välja loodushoidlikke uuendusi ja teisi maailma olukorda parendavaid asju, kuid kui meie maailma puudutavad fundamentaalsed uskumused püsivad endistena, jäävad meie head teod kosmeetilisteks või koguni hoiavad oma heauskse optimismiga alal meie hävitavat eluviisi. Käesoleva raamatu seisukohalt on peamine